

Jégtörő írók

Tamási Áron és Sütő András emlékkonferencia, 2016. szeptember 20.

Magyar Művészeti Akadémia, 2017

„Tamási még úgy tudta, nem tűnhet el nép, az ábeli lélek, a lelkében igaz ember győz a setétség erőin is, Sütő Andrást múltai máglyákra is figyelmeztette a történelem: elveszhetnek sajnos a tiszták is.”

(Czine Mihály)

A Magyar Művészeti Akadémia Konferenciafüzeteinek újabb kötete Tamási Áron és Sütő András – két erdélyi „együttlátó”, két „rontásúzó géniuszt” – életét és művészetét megidéző és méltató, 2016. szeptember 20-án tartott emlékkonferencia anyagát tette közzé 2017-ben. Miért, mi végett van szükség minderre? Az utószót író Ablonczy László adja rá a választ: „...az új idő adománya és próbatétele, hogy a művek újabb tartományait felfedezzük, újra kell élnünk és új dimenzióban szükséges értelmeznünk és láttatnunk az Időt.” Az időt, mely a két rokon lelkű író „a kisebbségi sors pokoljáró próbatétele”, a „brutális ön- és közámító hőkkenetében döbbsen kisebbségbe vetett népközösség” sorsa miatti aggodás „hivatása szolgálatosává” avatta/rendelte.

Az előadások/tanulmányok az írók és életművek sokszínű megközelítésében tárulnak elénk.

Ilyen a két szellemi üstökös párhuzamba állítása.

FALUSI MÁRTON a két író esszéiben kimutatható „kép- és gondolatgazdagság összefüggéseit” vizsgálja. Közösnek ítéli, hogy esszéik „ugyanúgy egyetlen nagy kérdést járnak alaposan körül: mit jelent erdélyinek lenni a Mezőségekben, illetőleg Székelyföldön?” Miben érhető ez tetten? Elsősorban írói hitvallásukban. Tamási esetében – mutat rá a tanulmány szerzője – ez „magától értetődően a beszédaktusokon kívüli helytállás, közösségi cselekvés felé mutatnak”, Tamási szavaival pontosítva: „az író dolga és hivatása egyaránt

arra kötelezi, hogy őrhelyén állva, egyedül az eszméhez legyen hűség”. Sütő András esszéi – más történelmi kontextusban – a kisebbségi és a „nyelvkárosult” léthelyzetben keresi a választ a megmaradás kérdéseire, különös tekintettel anyanyelvünk megőrzésére. Esszéit „a megfélemlítések, az erőszakos asszimiláció, a visszaszorított nyelvhasználat és a bezárt anyanyelvű iskolák toposzai szövegszervező erőként alakítják”. HAVAS GYÖNGYVÉR a két író művében egyaránt jelen levő ördögálmok és népi, nyelvi és képzőművészeti párhuzamok, a néphit ráhatásainak jeleit kutatja, veszi számba. Mindkettőjükre érvényes megállapítása: hőseik és az ördög viszonylatában „a Sátán nem tudja kiteljesíteni hatalmát az erkölcsi jóval szemben, és rendszerint alulmarad”. BERTHA ZOLTÁN tanulmánya Tamási Áron és Sütő András rokonszellemisségének jeleit/jegyeit veszi számba. Megközelítési sarokpontjaként olvashatjuk a mindkettőjükre jellemző tömör, aforizmáként olvasható mondatot: „a nyelv a lét háza”. Annak őrzése, az ahhoz való ragaszkodás parancsa. A „nyelvkárosodás”, a „nyelvínség” súlyos betegséggé nehezíthet ránk: „létrejövő elveket támad, univerzális, oszthatatlan létjogokat von kétségbe”. Sütő András nagy elődök nyomdokain halad: „a hűség, a sorsválasztás és küldetésvállalás, a szülőföld-misszió példateremtői” útján halad, mondván: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”. Ebből fakadnak esszéinek üzenetei: a nagy elődök szellemét „folytonosan ébresztő emléke-

zések bizonyágtételek voltak a legnehezebb időkben is: értékvédő, örökségmentő, tradíció-tudatosító vitairatok – minden lélekgyilkos, kultúraellenes, magyarpusztító szándékkal és erőszakkal szembeállva, hadakozva”. Szép példája ennek a hetvenes évek elején megfogalmazott írói hitvallása: „Mi más az író, ha nem az a torkon ragadott reménység, akitől a szorongó lelkek sokasága azt várja, hogy nevében is szóljon?” Ki ez a sokaság? A nép, a nemzet. Tamási Áron szavaiból ugyanez a meglátás, elkötelezettség sugárzik. Ő is a nemzetről beszél, nemzeti közösségről, „amelyre építeni lehet”, „szolgálni csak az tudja, aki maradandó formában fejezi ki nemzetének építő erőit”. Mi alkothatja e szolgálat szellemi koordinátáit? Tamási Áron szavaival: „az egészséges és termékeny világnézetnek három örök tényezője van az emberi lélek számára: az Isten, a természet és a társadalom”. Tamási és Sütő közös vonásainak, élet- és alkotásbeli hitvallásának a jegyeit veszi számba PAPP ENDRE is. „Együttlátók ők” – e jellemzés/minősítés szolgál alapul a bölcső és a koporsó metafora határolta idő kitöltésének, értelmének megvilágítására. A *Jégtörő Mátyás* című tündérszép regényben olvasható szavak szerint: „Hát mi volt a te kötelességed? Ugyanaz, ami a tiéd és a másoké: megismerni és megismertetni az élet értelmét, azt szolgálni és megvédeni.” A *Szülföldem* című regényvallomásban ennél is tovább megy: „Töltsé bé hát mindenki és töltsék bé a nemzetek is a szellem törvényeit, amelyek az igazság, a jog és a tudás. S legfőképpen az erkölcs!” Ehhez igazította a maga ars poeticáját: „...egész életemben véltem és vallottam: az írói munka önmagához való értékét és az eszme szolgálatát, amely a nemzeti közösségen keresztül valahogy mégis jófelé egyengeti az emberi sorsot. Igen, vallottam és folytattam a tiszta szolgálatot.” Sütő András írói magatartását, életműve kiteljesedését erőteljesen befolyásolta az a léthelyzet, amely őt „egy lélekszámban és emlékeztében is megfogytató, veszélyeztetett

közösség, a pusztakamarási magyarság [...] folytonosan a hanyatlás és a pusztulás fenyegető távlatával” indította útjára. Ez a léthelyzet „a költő képzeletét visszarendeli a csillagok honából, vissza a göröngyök közé, ahol is nem a szférák zenélnek, hanem parasztyermekek sírnak”. Követni szeretné az élet természetes parancsát, miszerint „az embernek, ha kivonul az árnyékvilágból, embert kell maga helyett állítania”. Sütő András a *Kék álhalál* című „lírai hangoltságú elbeszélésben” megidézett drámai tömörségű és feszültségű történettel példázza azt a légkört, amely e kicsiny faluban a gyermekáldást övezi. A fájdalommal megszült gyermek nem sír fel, ami baljós jelekre utal: „Kire haragszol te, hogy nem akarsz sírni?”, mire azonnal ott a válasz, amely az egyéni sorshelyzetet közösségi érzetté növeli – „nem tetszik neki, hogy mezősegi magyarnak született” –, közösségivé, amely a gyermeket, ha felsír, ha felnő, feladattal küldi a világba: „olyan legyen a hangja, mint a számár-állkapocs, filiszteusok réme – a Sámson kezében”. Azaz vállalja a harcot népe sorsáért, megmaradásáért: „a megtalált hang legyen a fegyver!” BERTHA CSILLA az angol nyelvterületen való elterjedtséget vette számba. Megállapítása – „a nemzeti sorskérdésekre reflektálók közül aligha vált ismertté bárki is angol nyelvterületen” – elszomorító. Kicsiny fény az alagútban: a Brogyányi testvérek fordítói tevékenysége, színházi előadásai sokat segítettek abban, hogy Tamási Áron és Sütő András neve ismertebbé váljon Amerikában, hogy ott is megismerhessék „a közösségi fogantatású magyar irodalom” e két jeles művelője életművének egy-egy szeletét.

A kötet több tanulmánya külön-külön elemzi, teszi vizsgálat tárgyává Tamási Áron, illetve Sütő András munkásságát, egy-egy alkotását.

SOLYMOSI TARI EMŐKE az 1764-es madéfalvi veszedelemről írott – „egy színész, egy zeneszerző és egy író fájdalomából született” – Tamási-dráma elemzésével egy kevésbé ismert alkotás, a *Bujdosó lány*

sorsára és művészi értékeire hívja fel figyelmünket. E mű is ott sorjázik az író azon drámái között, amelyek a székelységhez való szoros kötődésből fogantak, híven példázva Tamási írói hitvallását: „a madárnak [...] szárnya van és szabadsága, az embernek pedig egyetlen szülőföldje és sok kötelessége”. Tamási Áron színművét Lajtha László zenéjével Mezei Mária színésznő játéka vitte sikerre. A színésznő által előadott jelenet – írja a tanulmány szerzője – „a hűség, szerelmében kitartó székely lány fájdalmát, hitét és élni akarását mondja el nekünk az irodalom és a zene nyelvén, de egyúttal kifejezi az egész székelység és magyarság fájdalmát, hitét és élni akarását.” KUBIK ANNA a *Gyökök és vadvirág* című Tamási-novellából készült film forgatására emlékezik, arról a törekvésről, hogy miként tudják/törekedtek érzékelteni az író ama gondolatát, miszerint „nem a szövegben, hanem a szöveg mögött van a mondanivaló legizgalmasabb része”. ABLONCZY LÁSZLÓNAK a *Hullámszó vőlegény* című Tamási-drámáról írott tanulmánya az igazság és a szabadság összefüggéseit vizsgálja. A háborús években írott alkotás írója sajtónyilatkozásában beszédesen vall szándékáról: „olyan munkára van itt szükség, amelyet igazi önvizsgálat és valóban keresztényi lemondás után a szellemnek és a gyakorlatnak egyszerre kell elkezdeni. [...] ...egyedül a szellem és a gyakorlat együttes elkötelezésében rejlik a biztosíték arra, hogy a veszélyt kibírja, hogy a békés nemzeti építésben egy-szív, egy-lélekké válik a magyarság.” Az író álmát keresztülhúzta a történelem. Ablonczy László szavaival szólva: „az esztendővel korábbi nemzeti egyesülés eszméje, az író virrasztó hivatása 1944 tavaszára oly tragikus hóviharba került, melyben végzetesen felborult az ország szánfogata”. A darabot „ébresztő példázatként”, „példázatos misztériumjátékként” aposztrofálta, amely „az igazság és a művészi-emberi szabadság próbatételes játéka” lett, melyben Tamási Áron „a krisztusi szabadság édenébe való eljutás útját

példázza”. Épp ez a gondolat vezetett oda, hogy a dráma színrevitelének bonyodalmai, amelyekről a tanulmány szerzője első kézből tanúskodhat, oly magas hullámokat vertek. Miként is történhetett volna egy olyan dráma esetében, amelyben „Tamási igazmondó művészt és díszes kancsót álmodott, ám a bolsevik rendszer a hazugság gyártmányt tömegméretekben követelte.” JÁRFÁS ÁGNES a francia nyelvre lefordított Tamási-műveket vette számba. Az *Ábel a rengetegben* című regény és egy novellakötet kiadása tette nevét ismertté a francia nyelvterületen, melyek által az író „elfoglalta az őt megillető helyet a francia nyelven olvasható irodalomban”.

Sütő Andrásról az alkotó és életműve alapos ismeretében rajzolt pályaképet MÁRKUS BÉLA. Polemikus hangvételű tanulmányának megírására a Marosvásárhelyen 2014-ben tartott Sütő-műhelykonferencián elhangzottak indították. „Összehívását a szervezők szerint az indokolta, hogy az utóbbi években az irodalmon kívüli, politikai vagy ideológiai megközelítések nyomán a Műre is árnyékot vető, sőt azt mindenestől elutasító megítélések váltak uralkodóvá.” Számba vette „az egyoldalú s elfogult” elemzéseket, az életmű egészét vagy részleteit elhallgató/elutasító megnyilvánulásokat. Érvelése szerint: az író emléket besározó, kultuszát romboló nézetek helyett „figyelemre volna szükség, könyvekkel és olvasói, színházi előadásokkal a nézői figyelem felkeltésére”. Ám e helyett mi történt? Sütő Andrást, „... több helyütt törölték a szerzők névsorából [...] a könyvei, színpadi művei sem lehetnek a közönséggel-közösséggel való »elki szolidaritás« kiváltói, serkentői”. Mi rejlik ennek hátterében? Lehangelő következtetésre jut. „Erdélyben a közösségi, azaz közszolgálati irodalomnak még az árnyékából is sikerült kilépni. [...] átértékelődött az irodalom szerepe, olyan, »diskurzus forma« jelent meg, amely a társadalmi szerepvállalást »egyre kevésbé igényli«, s »egyre jobban eltávolodik« attól a profetikus magatartástól, amelyik a közösség

»minden tagjához« szólni kívánt. [...] He-lyébe a klasszikus poétikai szemléletet leromboló, a valóság elsődlegességét taga-dó nyelv humora, »komolytalan« hang-hordozása, a nyelvi és retorikai játék, to-vábbá az ironikus (ön)reflexió került. [...] Ezen az ábrán, vázlatos szemléltető ké-pen néven nevezetlenül is Sütő András életműve az »érvénytelenség« példája.” Pedig mennyivel bölcsebb volna meg-fogadni az író szavait: „egyik a másikra vessünk fényt inkább, mintsem árnyékok”. Cs. NAGY IBOLYA tanulmánya az *Álomkom-mandó* című Sütő-dráma forrásvidékeit tárja fel, és fogadástörténetét veszi számba, azét a drámáét, amelyet megírását kö-vetően a hazai „nyakkendő kultúrböl-lérek”, „janicsárok” meggátolták abban, hogy megjelenhessen, színpadra kerül-hessen. Miért is tették? Ők is felismer(het)ték, hogy a színmű „két cselekményszin-ten s cselekményidőben, a színház a szín-házban, játék a játékban pirandellói dra-maturgiai helyzetében egybeölti az auszwitzi múlt és az elbeszélő jelen tör-ténésének szálait: a *bűn a múlttól a jelenig terjeszkedik*. [...] ...pontosan láttatja azt is a dráma: a diktatórikus hatalmi agresszi-vitás tünetegyüttese ugyanakkor az ab-normitás, a legyőzhetetlen emberi silány-ság és gőg új s újabb változatait mutatja föl.” A szerző rámutat arra is, hogy „a dráma látható »tér-idő-jelentés« szintje mellett van egy harmadik szint is, s épp ez a láthatatlan szint a legfontosabb. Ez csak az olvasó tudatában épül fel, a »két szint egymásra hatására«. Ebből fakad az axióma érvényű tétel: „minden mű az ol-vasóval való találkozás során nyeri el »végső értelmét«.” SZAKOLCZAY LAJOS írása a Sütő András-hoz fűződő bensőséges, évekre/életre szóló baráti kapcsolat szép példázata: „a közös fonnivaló” vállalása, az egymás iránt tanúsított figyelmesség, odafigyelés. Az író és a kritikus őszinte véleménycseréje – a mellékelt levelek – val-lomásos hangja szemlélteti, hogy mit is jelenthettek ők egymásnak: biztatást és lelki támaszt, személyes és közös gondok

megosztását. „Ez az én Sütő Andrássom” – sűríti tömörségbe az érzést, amely hozzá fűzte. Az övé s mindazoké, akik hallgattak szavára, mindazoké, akik az anyaország-ban és Erdélyben is felismerték léthelyze-tének, küldetéstudatának lényegét megfo-galmazó, a saját magának föltett „hogyan tovább” kérdésre adott, kőbe vésett szemé-lyes parancsolatként hangzó választát: „Az ember – így tehát az író is – ott kezdődik, ahol összetéveszti magát mindazzal, ami-től elnyomói, rabtartói őt magát és népét megfosztották.” Az erdélyi magyarság élő és égő lelkiismereteként küzdött a megma-radásért, jogaink védelméért, anyanyel-vünk őrzéséért és ápolásáért.

A közelítések és elemzések útjának/lehetőségeinek volt egy harmadik, tágabb összefüggéseket kereső vonulata is.

MEDGYESY S. NORBERT erdélyi viszony-latban, a csíksomlyói misztériumdrá-mákban fellelhető ördögszerepek hatását, ördögmotívumok jelenlétét vizsgálta Ta-mási Áron és Sütő András műveiben. JÁ-NOSI ZOLTÁN az andalúz tükör visszfényé-ben elemzi, tárja fel a Frederico García Lorca alkotásai és Tamási Áron műveiben fellelhető párhuzamos jegyeket. „Sors-ívük közös elemei”, „a származásból faka-dó közös vonások”, „a létüket szorító ki-sebbségérzet, a népükre omló szociális alávetettség tudata, a szabadságvágy”, a folklórból éltető nedvet szívó és haszno-sító motívumok révén sorjázza a műveik-ben rejlő rokon szálakat.

Nem lenne teljes az erdélyi és az egye-temes magyar irodalom klasszikusairól alkotott kép, ha nem szólnánk a kötetet színesítő, szellemiségében, szándékában kiteljesítő, a kortárs költők tollából fakadó alkotásokról: Nagy László naplórészleté-ről, Nagy Gáspár, Csoóri Sándor, Tamás Menyhért, Jékely Zoltán, Kányádi Sándor költeményeiről, amelyek finomítják, ár-nyalják a róluk alkotott képet, fémjelzik azt a kötődést, amely őket kortársukhoz fűzte.

A kötetben közölt reprodukciók, fak-szimilék, címlapok, plakátok, fényképek a kiadvány dokumentumértékét növelik.

Az emlékkonferencia előadásait kötetbe szerkesztő ABLONCZY LÁSZLÓ utószava bibliai idézettel indul: „Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul; és ház a házzal, ha meghasonlik, leomlik” (Lukács, 11:17). A jelige távolról sem csak poétikai, stilisztikai motívumként kerül sorai élére. Intő jel, figyelmeztetés mindazoknak, akikre ránehezedett „a kisebbségi sors pokol-járó próbatétele”, akik a történelem kegyetlen, kíméletlen pusztító viharaiban is „kiállnak a tornác küszöbére”, bátran hallatják hangjukat népük, nemzeti közösségük védelméért, a megmaradásért, anyanyelvünk és kultúránk, szellemi örökségünk őrzéséért, ápolásáért. A kortársak, az utókor feladata, hogy a megszólalók – esetünkben: Tamási Áron és Sütő András – kultuszát ápoljuk, műveiket olvassuk, gondolataikat cselekvő erővé magasztosítva éltsük, és láttassuk belőle mindazt, ami a Mi Időnkben is követendő, léleképítő és -gazdagító üzenettel bír. Tennünk kell azért is, mert – érvel a szerző – „Tamási Áron és Sütő András művészi és közügyi gondolkodásának mintája a szörny-idő változásaiban is változatlan: a Bethlen Gábor-i, a tündérkert álmában küzdelem a Megmaradásért.” Az utószó részletekbe menően szól arról, hogy miként is tettünk/teszünk eleget az említett feladatnak: életművük méltatásával, műveik kiadásával, drámáik színrevitelével, filmek készítésével. A pozitív mustra mellett arról a jelenségről sem feledkezhetünk meg, amelyek előjele ellenében: „A flekkenfalvi esztétika a kilencvenes évek elején kisbetűvel minősítette Erdély két géniuszát.” E magatartás, vi-

szonyulás ma is tovább él. E jelenség el-lensúlyaként kíván hangot adni az emlékkonferencia anyagát közzé tevő kötet, rámutatván: „Tamási Áron és Sütő András életműve stílusok és műfajok változatos-ságában oly mélységek és magasságok tartományában nyílik meg előttünk, hogy mindenkori emberi és nemzeti létünk kérdéseit felderíteni az irdalom, a színház, a művészet meg-megújuló hivatása. Lé-lekerősítő, hogy nemzedékek és szempontok színes voltában szerény igyekezettel tanúsítva: Tamási Áron és Sütő András változatlan időszerűséggel harsonáz az éberségre.” Ez az emlékkonferencia is ékes bizonyítéka annak, hogyan „eszmélünk arra, hogy Tamási Áron és Sütő András mennyei és poklot járó művei az Ördögöt űzve, a Lelkek Házát építi”, segít bennünket abban, hogy a bibliai meghasonlás gyötrelmeit és következményeit – országunk pusztulását, házunk leomlását – elkerüljük.

Miért is van szükségünk rájuk? A kérdés hangsúlyosabbá tételéhez Bertha Zoltán szavait idézzük: „...e két szellemóriásunk életműve is példa és tanítás lehet: hogy mindennek ellenére eltéphetetlen szálakkal érdemes összefonódnunk mindazzal, ami köt és emel: köt a bennünk és emel a fölöttünk lakozó örök értékekhez”. A könyvet becsukva visszacseng bennünk Papp Endre kérdésfelvetése – „Hogyan összegezzünk? Mit is hirdet hát az erdélyi együttlátók evangéliuma?” – és az arra adott tömör válasza: „Egy búzaszemnyi mondatba sűrítve: azt, hogy az írás szolgálat, és a jó szó megváltoztathatja a világot.”

Máriás József

MÁRIÁS JÓZSEF (1940) újságíró, szerkesztő, irodalomtörténész. Utóbbi kötete: *Transzszilván délkörök. Esszék, tanulmányok* (Kolozsvár, 2017, Kriterion-Művelődés).